

Səadət Cümşüd qızı ZEYNALOVA

Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti PHŞ
“Sənayenin iqtisadiyyatı” kafedrasının dosenti, i.ü.f.d.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0840-423X>

Kənan Asif oğlu RZAZADƏ

Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universitetinin Magistrantı

**ŞİRKƏTLƏRİN BİZNES FƏALİYYƏTİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİNİ
XARAKTERİZƏ EDƏN METODLAR**

Xülasə

Şirkətlərin biznesinin qiymətləndirilməsi, müəssisənin iqtisadi dəyərini müəyyən etmək məqsədilə müxtəlif göstəricilərdən istifadə edən mühüm bir sahədir. Bu proses, şirkətin bazaradakı mövqeyini, maliyyə vəziyyətini, gələcək potensialını və risklərini qiymətləndirmək üçün vacibdir. Biznes qiymətləndirilməsi, xüsusilə investisiya qərarları, şirkət birləşmələri və alqı-satqı proseslərində mühüm rol oynayır. Qiymətləndirmə prosesinin düzgün aparılması üçün müxtəlif yanaşmalar və metodlardan istifadə edilir. Bu metodlar, həmçinin şirkətin maliyyə hesabatları, bazar şərtləri, idarəetmə keyfiyyəti və digər daxili və xarici faktorlar əsasında analiz edilir. Ən çox istifadə edilən metodlar arasında diskontlaşdırılmış nağd axınları (DCF), bazar çoxaltma metodları və müqayisəli qiymətləndirmə yanaşmaları yer alır. Şirkətlərin qiymətləndirilməsinin effektiv olabilməsi üçün bu metodların düzgün bir şəkildə modelləşdirilməsi lazımdır. Bu modelləşdirmə, şirkətin gələcək gəlirlərini, risklərini və bazar dəyişikliklərini nəzərə alaraq, şirkətin iqtisadi dəyərini müəyyən etməyə imkan verir. Göstəricilərin doğru şəkildə seçilməsi və onların müvafiq metodlarla analiz edilməsi, həm şirkət sahiblərinə, həm də investorlara gələcəkdəki fəaliyyətlərini daha yaxşı planlamağa kömək edir.

Bu kontekstdə, biznes qiymətləndirməsini düzgün həyata keçirmək üçün əsas göstəricilərin və analitik yanaşmaların modelləşdirilməsi çox vacibdir. Bu, yalnız şirkətin cari vəziyyətini deyil, eyni zamanda onun gələcək inkişafını və bazar şəraitindəki mövqeyini də nəzərə alır.

Açar sözlər: *Şirkət qiymətləndirilməsi, biznes göstəriciləri, maliyyə modelləşdirilməsi, risk idarəetməsi, kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri*

UOT: 338

JEL: G00

DOI: <https://doi.org/10.54414/HEGC2908>

Giriş

Şirkətlərin biznesinin qiymətləndirilməsi, müasir iqtisadiyyatda vacib bir sahədir və müxtəlif göstəricilərlə ölçülə bilər. Bu qiymətləndirmə prosesində, şirkətin maliyyə vəziyyəti, bazar mövqeyi, riskləri və gələcək inkişaf perspektivləri nəzərə alınır. Göstəricilərin modelləşdirilməsi, bu müxtəlif faktorların və məlumatların uyğun şəkildə birləşdirilməsi ilə şirkətlərin dəyərinin dəqiq şəkildə qiymətləndirilməsini təmin edir.

Son dövrlərdə qiymətləndirmə prosesinin aktuallığı, iqtisadi dəyişikliklər, texnoloji inkişaf, sosial məsuliyyət meyarları və pandemiya kimi faktorlardan qaynaqlanır. Bu səbəbdən, şirkətlərin

qiymətləndirilməsi həm yerli, həm də beynəlxalq investisiya qərarlarında mühüm rol oynayır və müasir iqtisadiyyatın tələblərinə uyğun olaraq yəni-dən modelləşdirilməyə ehtiyac duyur.

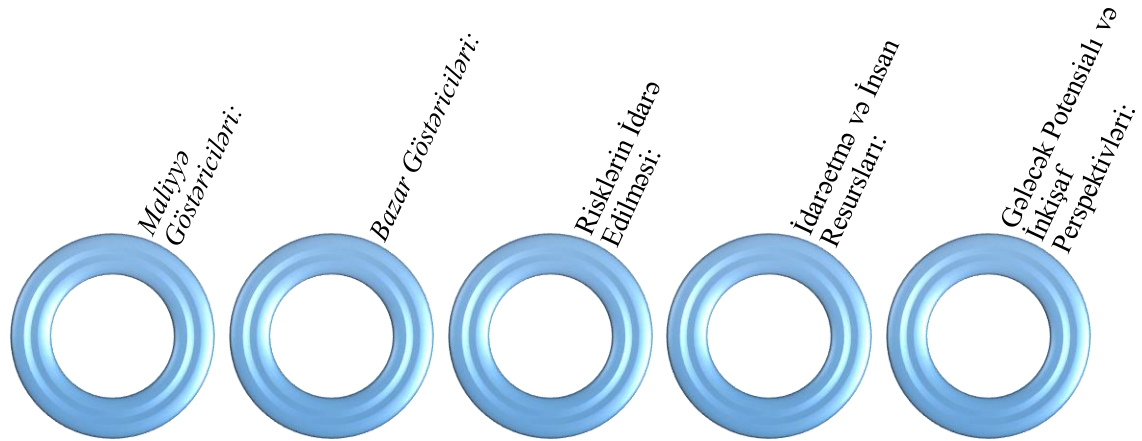
Bu məqalədə, şirkətlərin qiymətləndirilməsini xarakterizə edən əsas göstəricilər və bu göstəricilərin modelləşdirilməsinin əhəmiyyəti haqqında müzakirə ediləcək.

Əsas hissə

Şirkətlərin qiymətləndirilməsi, investorlar, sahibkarlar və digər maraqlı tərəflər üçün mütləq qərarlar qəbul etməkdə əsas rol oynayır.

Qiymətləndirmə nəticələri, həmçinin şirkətin bazar dəyərinin müəyyənəşdirilməsi, onun gələcək perspektivləri və inkişaf istiqamətləri haqqında dəyərli məlumat verir.

Şirkətlərin qiymətləndirilməsini xarakterizə edən göstəricilər, aşağıdakı əsas sahələri əhatə edir: [1].

Şəkil 1. Şirkətlərin qiymətləndirilməsini xarakterizə edən göstəricilər

Maliyyə Göstəriciləri: Maliyyə göstəriciləri, şirkətin maliyyə vəziyyətini və fəaliyyətini qiymətləndirmək üçün istifadə edilən əsas alətlərdən biridir. Bu göstəricilər, şirkətin əməliyyatlarının necə idarə edildiyini, onun gəlir əldə etmə qabiliyyətini, borc yükünü, maliyyə dayanıqlığını və ümumi iqtisadi vəziyyətini göstərir. İyi bir maliyyə göstəricisi sistemi, şirkətin inkişafını proqnozlaşdırmağa və riskləri qiymətləndirməyə kömək edir, həmçinin investorlara və idarəçilərə şirkətin maliyyə sağlamlığını düzgün qiymətləndirmək imkanı verir.

Maliyyə göstəricilərinin düzgün təhlili, yalnız şirkətin cari vəziyyətini anlamağa kömək etmir, həm də gələcək fəaliyyətlərə dair düzgün qərarların qəbul edilməsinə yardımçı olur. Göstəricilər vasitəsilə əldə edilən məlumatlar, həm daxili (şirkət rəhbərliyi və əməkdaşları) həm də xarici maraqlı tərəflər (investorlar, kreditorlar, tədarükçülər) üçün əhəmiyyətlidir.

Maliyyə göstəriciləri əsasən üç əsas kateqoriyaya bölünür: likvidlik göstəriciləri, rentabellik göstəriciləri və borc göstəriciləri. Hər bir kateqoriya şirkətin müxtəlif aspektlərini qiymətləndirmək üçün istifadə olunur.

Bazar Göstəriciləri: Bazar göstəriciləri, bir şirkətin bazardakı mövqeyini, onun dəyərini və bazar iqtisadiyyatına necə təsir etdiyini ölçmək üçün istifadə edilən əsas göstəricilərdir. Bu göstəricilər, şirkətin səhmlərinin qiymətinin necə dəyişdiyini, investorların şirkətə olan marağını, həmçinin şirkətin bazarda necə qiymətləndirildiyini müəyyənəşdirməyə kömək edir. Bazar göstəriciləri, əsasən, səhmlərin bazar qiymətləri ilə əlaqədardır və investorlar, analitiklər və iqtisadçılar tərəfindən şirkətlərin dəyərini və gələcək potensialını qiymətləndirmək üçün geniş istifadə edilir.

Bazar göstəriciləri şirkətlərin maliyyə vəziyyətinin birbaşa göstəricisi olmamaqla yanaşı, investorların şirkətə olan etimadını və bazardakı ümumi təhlilləri anlamağa kömək edir. Bu göstəricilər həmçinin bazar iştirakçıları üçün strateji qərarların verilməsində və portfel idarəçiliyində əhəmiyyətli rol oynayır.

Bazar göstəriciləri, əsasən üç əsas kateqoriyaya bölünür: qiymət göstəriciləri, qazancılıq göstəriciləri və volatillik göstəriciləri. Hər bir kateqoriya şirkətin bazar fəaliyyətini və gələcək perspektivlərini fərqli cəhətlərdən təhlil etməyə kömək edir.

Risqlərin İdarə Edilməsi: Risklərin idarə edilməsi, hər hansı bir təşkilatın uzunmüddətli

uğuru və dayanıqlığı üçün həyati əhəmiyyətə malikdir. Hər şirkət, istər böyük, istərsə də kiçik, öz fəaliyyətini həyata keçirərkən müxtəlif risklərlə qarşılaşır. Bu risklər daxili və xarici amillərdən irəli gələ bilər və şirkətin maliyyə vəziyyətindən əməliyyat fəaliyyətlərinə qədər müxtəlif sahələri əhatə edə bilər. Risklərin düzgün idarə olunmaması, şirkətin mövcudluğuna ciddi təhdidlər yarada bilər. Buna görə də risklərin idarə edilməsi, strateji və əməliyyat planlarının bir hissəsi kimi qəbul edilməlidir [2].

Risklərin idarə edilməsi yalnız potensial təhlükələrin qarşısını almaq deyil, həm də şirkətin gələcək inkişafına və mövqeyinə müsbət təsir edəcək imkanların müəyyənəşdirilməsidir. Effektiv risk idarəetmə strategiyaları, təşkilatın müvafiq riskləri öncədən müəyyən etməsinə, riskləri azaltmasına və qarşısını almasına kömək edir.

İdarəetmə və İnsan Resursları: İdarəetmə və insan resursları, hər hansı bir təşkilatın və ya şirkətin effektivliyini və uğurunu təmin edən əsas amillərdən biridir. Yaxşı idarəetmə və güclü insan resursları strategiyası, şirkətlərin qarşıya qoyduğu məqsədlərə çatmasını sürətləndirir, onların bazar da rəqabət qabiliyyətini artırır və ümumilikdə təşkilatın inkişafını təmin edir. İnsan resursları (HR) yalnız işçi qüvvəsinin idarə olunması ilə məhdudlaşmır; həm də əməkdaşların inkişafı, motivasiyası, əlaqələrin qurulması və təşkilatın uzunmüddətli məqsədlərinə yönəlməsi kimi mühüm aspektləri əhatə edir. İdarəetmə strategiyalarının düzgün qurulması və insan resurslarının optimalaşdırılması şirkətin dayanıqlı və uğurlu fəaliyyətini təmin etmək üçün vacibdir.

Gələcək Potensialı və İnkişaf Perspektivləri: Gələcək potensialı və inkişaf perspektivləri, bir şirkətin uzunmüddətli uğurunu, davamlılığını və bazarda mövqeyini müəyyənəşdirən əsas amillərdən biridir. Şirkətlərin gələcəkdə necə inkişaf edəcəyini və hansı istiqamətlərə yönələcəyini anlamaq, həm investorlar, həm də idarəedicilər üçün vacibdir. Gələcək potensialı və inkişaf perspektivləri, yalnız şirkətin mövcud vəziyyətinə baxmaqla deyil, həm də onun bazarda hansı mövqedə olacağı, qarşısına çıxacaq imkanlar və qarşılaşacağı risklər əsasında təhlil edilir.

Bu aspektlər həm biznesin daxili mühitini, həm də xarici iqtisadi və bazar şərtlərini əhatə edir. Şirkətin gələcək inkişaf potensialı yalnız bir neçə maliyyə göstəricisindən asılı olmayıb, eyni zamanda onun innovasiya qabiliyyətindən, rəqabət üstünlüyündən, bazar tələblərinə uyğunlaşma qabiliyyətindən və strateji idarəetmədən də asılıdır.

Göstəricilərin modelləşdirilməsi: əsas yanaşmalar

Göstəricilərin modelləşdirilməsi, şirkətlərin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsində istifadə olunan mühüm bir alətdir. Bu proses, müxtəlif göstəricilərin təhlilini və təqdim edilməsini təmin edərək, şirkətlərin mövcud vəziyyətini, gələcək potensialını və risklərini daha yaxşı anlamağa kömək edir. Modelləşdirmə, məlumatları sistemli şəkildə toplamağa, qiymətləndirməyə və təhlil etməyə imkan verir ki, bu da doğru qərarların qəbulunu dəstəkləyir. Şirkət qiymətləndirilməsini modelləşdirmək üçün müxtəlif metodlar mövcuddur: [3].

Göstəricilərin modelləşdirilməsi, xüsusən biznes və iqtisadi təhlil sahəsində, şirkətlərin qərarvermə prosesini daha şəffaf, obyektiv və əsaslandırılmış edir. Bu, həmçinin şirkətin uğurunu müəyyən edən əsas amilləri müəyyənəşdirməyə, strateji planlar hazırlamağa və gələcəkdəki dəyişiklikləri proqnozlaşdırmağa imkan verir.

Modelləşdirmənin çətinlikləri və yenilikçi yanaşmalar [4].

Şirkətlərin qiymətləndirilməsi və göstəricilərin modelləşdirilməsi prosesində bir sıra çətinliklər mövcuddur. Bu çətinliklərə bazar dəyişiklikləri, inflyasiya, faiz dərəcələrindəki dəyişikliklər və geopolitik risklər kimi amillər daxil ola bilər. Şirkətlərin qiymətləndirilməsi üçün istifadə olunan göstəricilərin doğruluğu və etibarlılığı, bu çətinliklərə qarşı davamlı olmalıdır.

Bundan əlavə, yeni texnologiyaların və rəqəmsal vasitələrin tətbiqi ilə qiymətləndirmə modelləri daha da inkişaf etməkdədir. Süni intellekt (AI) və maşın öyrənməsi (ML) kimi yenilikçi texnologiyalar, qiymətləndirmə prosesində daha dəqiq və sürətli analizlər aparmağa imkan verir.

Cədvəl 1

Şirkət qiymətləndirilməsini modelləşdirmək üçün metodlar

Diskontlaşdırılmış Nağd Axınları (DCF) Metodu	Diskontlaşdırılmış nağd axınları (DCF) metodu, şirkətin gələcəkdəki nağd axınlərini hesablamaq və onları indiki dəyəriniə endirmək üzərində qurulmuş bir qiymətləndirmə yanaşmasıdır. Bu yanaşma, şirkətin gələcək potensialını qiymətləndirmək və onun dəyərini müəyyən etmək üçün istifadə edilir. DCF metodu, şirkətin gələcəkdəki gəlirini proqnozlaşdırmaq və risk faktorlarını nəzərə almaq üçün mükəmməl bir vasitədir.
Bazar Çoxaltma (Market Multiple) Metodu	Bazar çoxaltma metodu, müəyyən bir sənaye və ya sektorda mövcud olan digər oxşar şirkətlərin qiymətlərinə əsaslanaraq qiymətləndirmə aparır. Bu yanaşma, şirkətin bazar dəyərini, digər oxşar müəssisələrin dəyərləri ilə müqayisə etməyə imkan verir. Bu metod daha çox çevikdir və bazar şərtlərinə tez uyğunlaşır.
Aktivlərə əsaslanan Yanaşmalar (Asset-based Approaches)	Aktivlərə əsaslanan qiymətləndirmə yanaşması, şirkətin dəyərini əsasən onun sahibləndiyi aktivlərin dəyəri üzərindən müəyyən edir. Bu yanaşma, xüsusilə maliyyə problemləri yaşayan və ya likvidlik problemi olan şirkətlər üçün faydalıdır.
Proqnozlaşdırma və Analitik Alətlər	Şirkətlərin gələcək inkişafını təhlil etmək üçün istifadə edilən proqnozlaşdırma metodları və analitik alətlər də qiymətləndirmə prosesində mühüm rol oynayır. Bu metodlar, şirkətin gələcək performansını daha yaxşı proqnozlaşdırmağa kömək edir və müxtəlif ssenarilərin nəzərə alınmasını təmin edir.

Nəticə

Şirkətlərin biznesinin qiymətləndirilməsi və göstəricilərin modelləşdirilməsi, yalnız iqtisadi göstəricilərdən deyil, həmçinin strateji, texnoloji və sosial amillərdən də asılıdır. Müasir iqtisadiyyat və bazar dəyişiklikləri ilə yanaşı, bu modelləşdirmə yanaşmalarının daimi yenilənməsi vacibdir. Şirkətlərin qiymətləndirilməsi prosesinin düzgün şəkildə aparılması, yalnız investorlara deyil, həm də şirkətlərin uzunmüddətli inkişafına və bazarda mövqeyinə təsir edən vacib amillərdən biridir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Doleski, O., (2015). The Integrated Business Model: An Applied Approach. In: Integrated Business Model. essentials. Springer Gabler, Wiesbaden, pp. 4-10.
2. Osterwalder, A., Pigneur, Y., (2011). Business Model Generation - Innovation in business models: a handbook for visionaries, innovators, and revolutionaries.
3. Rasmussen, B., (2007). Business models and the theory of the firm. Working paper. Victoria University of Technology, Melbourne.
4. Richardson, J., (2008). The business model: an integrative framework for strategy execution, Strategic change, 17(5-6), 133-144

Саадат Джумшуд кызы ЗЕЙНАЛОВА

Азербайджанский Государственный Университет Нефти и Промышленности ПЮЧ
Доцент кафедры «Экономика промышленности», доктор философских наук.

E_mail: saadat.zeynalova@asoiu.edu.az

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0840-423X>

Кенан Асиф оглу РЗАЗАДЕ

Магистрант Азербайджанский Государственный Университет Нефти и
Промышленности ПЮЧ

МЕТОДЫ, ХАРАКТЕРИЗУЮЩИЕ ОЦЕНКУ ДЕЛОВОЙ АКТИВНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Резюме

Оценка стоимости компаний — важная область, в которой для определения экономической стоимости предприятия используются различные показатели. Этот процесс важен для оценки положения компании на рынке, финансового состояния, будущего потенциала и рисков. Оценка бизнеса играет важную роль, особенно при принятии инвестиционных решений, слияниях и поглощениях компаний.

Для обеспечения надлежащего проведения процесса оценки используются различные подходы и методы. Эти методы также анализируются на основе финансовой отчетности компании, рыночных условий, качества управления и других внутренних и внешних факторов. Наиболее часто используемые методы включают дисконтированные денежные потоки (DCF), методы рыночного мультипликатора и сравнительные методы оценки.

Чтобы оценка компании была эффективной, эти методы необходимо правильно смоделировать. Такое моделирование позволяет определить экономическую стоимость компании с учетом ее будущих доходов, рисков и изменений на рынке. Выбор правильных показателей и их анализ с использованием соответствующих методов помогает как владельцам компаний, так и инвесторам лучше планировать свою будущую деятельность.

В этом контексте моделирование ключевых показателей и аналитических подходов имеет решающее значение для правильного проведения оценки бизнеса. При этом учитывается не только текущее состояние компании, но и ее будущее развитие и положение в рыночных условиях.

Ключевые слова: Оценка компании, бизнес-показатели, финансовое моделирование, управление рисками, количественные и качественные показатели.

Saadat Jumshud ZEYNALOVA

Azerbaijan State Oil and Industry University PLP
Associate Professor of the Department of “Industrial Economics”, Ph.D.

E-mail: saadat.zeynalova@asoiu.edu.az

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0840-423X>

Kenan Asif RZAZADE

Azerbaijan State Oil and Industry University PLP Magistant:

METHODS THAT CHARACTERIZE THE ASSESSMENT OF BUSINESS ACTIVITY OF ENTERPRISES

Summary

Companies' business valuation is an important field that uses various indicators to determine the economic value of the enterprise. This process is important for assessing the company's position in the market, financial condition, future potential and risks. Business valuation plays an important role, especially in investment decisions, company mergers and acquisitions.

Various approaches and methods are used to properly conduct the valuation process. These methods are also analyzed based on the company's financial statements, market conditions, management quality and other internal and external factors. The most commonly used methods include discounted cash flows (DCF), market multiplication methods and comparative valuation approaches.

In order for company valuation to be effective, these methods need to be modeled correctly. This modeling allows you to determine the economic value of the company, taking into account the company's future income, risks and market changes. The correct selection of indicators and their analysis using appropriate methods helps both company owners and investors to better plan their future activities. In this context, modeling of key indicators and analytical approaches is very important for the correct implementation of business valuation. It takes into account not only the current state of the company, but also its future development and position in market conditions.

Keywords: *Company valuation, business indicators, financial modeling, risk management, quantitative and qualitative indicators*